

Дејана Васин*

Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за историју

Бојан Крунић**

Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за историју

Оригинални научни рад

УДК 528.91:528.235:[912.43(497)

DOI 10.7251/SIC0219039V

ПОСАВИНА И ПОДУНАВЉЕ НА СТАРИМ КАРТАМА

Апстракт: У раду ће, са аспекта сагледавања општег познавања простора у одређеном периоду, бити анализирани најзначајнији стари картографски прикази подручја око Саве и Дунава, у данашњем србијанском сектору, почевши од Птоломејеве карте из 2. века па све до рада грофа Луиђија Марсиљија и Јохана Кристофа Милера из 18. века, када долази до истинске прекретнице у картирању овог простора.

Кључне речи: Посавина, Подунавље, карте, реке, градови.

* dejanavasin@yahoo.com

** krunicbojan855@gmail.com

За изучавање простора једно од важнијих средстава представљају географске карте. То су графички прикази, нацрти у одређеном размеру умањене и мање или више уопштене слике целе Земљине површине или појединих њених делова, са свим важнијим или одабраним географским објектима и појавама представљеним различитим симболима (тачкама, цртицама, линијама, бојама и др.) уз испис одговарајућих назива.¹ Овакав вид сликовног приказивања и упознавања света сеже дубоко у прошлост. Нажалост, тешко је утврдити када тачно настају први картографски прикази, али поуздано знамо да су они били познати старим цивилизацијама Блиског истока, Египта и Кине.² Иако у суштини карте представљају резултат напора да се јасно представи жељена површина Земље, њихова вредност, ипак, није једнака и зависи како од времена и сврхе њиховог настанка, тако и од способности самог аутора да намеравану стварност верно репродукује, односно пренесе на умањену површину. Генерално гледано, стари картографски прикази нису много корисни у смислу изучавања рељефа јер су често врло оскудни у садржају и обилују деформацијама, но и поред тога они пружају могућност да се сагледа опште познавање одређеног простора у одређеном периоду. Због тога ћемо, имајући претходно наведено у виду, покушати да преко најважнијих картографских извора прикажемо како су савременици видели простор око Саве и Дунава, стављајући акценат на доње делове Посавине и делове Подунавља у данашњем србијанском сектору, које је вековима представљало границу између различитих држава и култура.

Поменути простор је своје место нашао још код античких аутора међу којима се највише истакао Клаудије Птоlemeј. Његова Географија се састоји из осам књига, од којих су управо у последњој дати картографски прикази. Важно је напоменути да је Птоlemeјево дело имало огромног утицаја на развој картографије током 15. и 16. века, и с разлогом му се посвећује посебна пажња. Поречја Саве и Дунава су представљена на пе-

¹ Мала енциклопедија Просвета, књ. 2 (Београд: Просвета, 1986), 232.

² *The History of Cartography (Cartography in Prehistoric, Ancient, and Medieval Europe and the Mediterranean)*, ed. John B. Harley, David Woodward, Vol. 1 (Chicago and London: University of Chicago Press 1987).

тој и деветој карти тако што постоји сужавање између реке Дрине и ушћа Саве, односно данашња Мачва и Посавина су видно деформисане. Срем је релативно тачно приказан. Цела Горња Мезија је спљоштена у оба правца, север-југ и исток-запад. Дунав је приказан као река која тече са севера са окукама које нису тачно приказане. Реке Сава, Драва и претпоставља се Мура (*Sagaria*) су тачно приказане. Реци Морави је померено ушће на запад. Приказане су и реке Тиса и Дрина. Планине су на карти дате у непрекидном низу од запада, те се код ушћа Саве спуштају ка југоистоку. У околини Саве и Дунава нису именоване планине. Од градова битних за нашу тему уписани су Сингидунум, Таурунум, Виминацијум и Сирмијум.³

Једна од значајнијих средњевековних карата на којој је, између осталог, приказано и Балканско полуострво, а самим тим и поречје Саве и Дунава је *Tabula Rogeriana* коју је саставио арапски географ Идриси. Дело је било намењено краљу Рожеру II (1130-1154), а завршено је непосредно пре његове смрти 1154. године. Уз карту је написан опширан коментар који је понео назив Географија и који са картом представља једну целину. На секцији карте која нас овде занима Дунав је приказан као главна река. Интересантно је да река Сава није учтана. Приказане су реке Морава и Драва које се уливају у Дунав. Планински ланац иде од северозапада ка југоистоку, од Ровиња ка крајњем југу Балкана. Од градова на Сави и Дунаву Идриси спомиње Београд, Ковин, Браничево, Митровицу под називом Франкавила, а у околини још и Бач и Тител, као и друге градове у унутрашњости.⁴

Балканско полуострво је приказивано и на средњевековним поморским картама које су настајале углавном од половине 13. века. Оне се називају и портоланским картама. За њих је карактеристично да су прилично

³ Александрина Цермановић-Кузмановић, „Југословенске земље на Птоломејевој карти“, *Monumenta cartographica Jugoslaviae I*, (Београд: Историјски институт 1975), 11-23; Илија Синдик, *Старе карте југословенских земаља 2*, (Београд: Географско друштво 1932), 9; Mirko Mirković, *Razvitak kartografskih upoznavanja današnjih jugoslavenskih zemalja* (Zagreb: Zavod za kartografiju Geodetskog fakulteta Svučilišta 1975), 13-17.

⁴ Гавро Шкриванић, „Идрисијеви подаци о југословенским земљама“, *Monumenta cartographica Jugoslaviae II* (Београд: Историјски институт 1979), 11-19; Борис Стојковски, „Арапски географ Идриси о Јужној Угарској и Србији“, *Зборник Матице српске за историју* 79-80 (2009), 59-69.

тачно нацртане са релативно правилним распоредом копна и воде. Копно на овим картама је приказано или потпуно празно са тек покојим елементом или са врло оскудним и деформисаним материјалом који се односи на ток река, планине, град или слично. То је потпуно разумљиво јер је њихов примарни задатак био да се прикаже ситуација на мору, а уцртавање копна је било споредног значаја.⁵ Прва портолана карта која даје податке о овим просторима је Делортова карта из 1325. године. Без обзира на велике деформације и нетачности она је прва поморска карта која даје опширније податке за унутрашњост. Ток Дунава према Делортовој карти је скоро хоризонталан од запада ка истоку. Он је приказан као главна река овог дела Европе са више притока. Са десне стране његове притоке су Рабеза, Раба са Пингуом и Драва. Токови река су приказани врло непрецизно и са великим деформацијама те је врло тешко повезати цртеж карте са стварним стањем. То је посебно случај са реком Дринаго, односно вероватно Дрином. Са друге стране, река Сава није уопште уцртана. Врло је непрецизно и нетачно приказан слив Дунава у коме се налазе три острва од запада ка истоку: острво Свете Марије, Будимско острво и Сремско острво. Име Србије је написано на југу код Драча и то је уједно њен први помен на овој врсти карата. Име Угарске је написано четири пута. Бугарска је обележена са обе стране Дунава и између Дрине и Црног мора. На рачвастом ушћу Дрине у Дунав стоји град, за који постоје мишљења да представља Видин или Трново.⁶ Цела ова регија је скоро истоветно приказана и на Дулцертовој карти из 1339. године.⁷ На портоланској карти Николаса Пасквалинија из 1408. године унутрашњост копна је такође врло непрецизна и деформисана. Ток Дунава је уцртан врло упрошћено, а није ни написано његово име. Приказане су његове две десне притоке од којих се једна зове Пигаз и

⁵ Nikola Radošević, „Pregled razvitka kartografije u svetu“, u: *Kartografija* (Beograd: Vojno-geografski institut 1974), 653-655; Paul D. A. Harvey, *Medieval Maps* (London : British Library 1991), 39-49.

⁶ Гордана Томовић, „Југословенске земље на средњовековним поморским картама“, *Monumenta cartographica Jugoslaviae II*, (Београд: Историјски институт 1979), 44-45.

⁷ Гордана Томовић, „Поморска карта Ангелна Дулцера из 1339. године“, *Историјски часопис* 19 (1972), 84-85, 96-98; Гордана Томовић, *Југословенске земље на средњовековним поморским картама*, 46-49; P. D. A. Harvey, *Medieval Maps*, 46/47

извири у подножју планине којој није наведено име. У току Дунава је уцртано острво Свете Марије, а на западном рачвању реке стоји назив града Загубио, који можда представља Загреб. Име Угарске је уписано јужно од изворишта реке Пигаз.⁸ Гиrolдисова карта из 1426. године је врло слична Пасквалинијевој, али је мало садржајнија. Према овој карти у Дунав, коме се не наводи име, код острва Свете Марије се улива још једна река без имена, а извири из језера које се зове Алпанолум. То би могла бити река Сава, јер је близу њеног ушћа град Загубио за који је већ раније наведено да може бити Загреб.⁹

Почетком 15. века настало је ново раздобље у европској картографији. Убрзани развој науке и разних других манифестација људског духа у време хуманизма и ренесансе без сумње су се одразиле и на развој картографије. Дошло је до ширег упознавања са Птолемејевим делом које је имало огромног утицаја на картографе тог доба.¹⁰ До појаве првих штампаних издања Птолемејеве Географије доста значајних картографа је радило на умножавању карата. Они нису само копирали античке карте већ су исправљали грешке и уносили новине које су временом настајале, те су их на тај начин обогаћивали новим знањима која су проистекла из бројних поморских и копнених путовања.

Цртеж карте Средње Европе чији је аутор кардинал и немачки хуманиста Никола Кузански завршен је 1439. године, али је карта објављена тек 1491. године. При изради карте Кузански се умногоме користио Птолемејевим делом, али је унео и неке измене. Регија која нас овде занима је представљена рекама Дунавом који прима притоке Муру, Саву, Мораву. Уцртана је и река Дрина и планински ланац који се простире од ушћа Саве ка југу. Од градова су уцртани, на Дунаву, Бач, Ковин, Голубац и Видин, а

⁸ Гордана Томовић, *Југословенске земље на средњовековним поморским картама*, 50-52

⁹ Исто, 52-53

¹⁰ Сматра се да су најстарији сачувани преписи Птолемејевог дела рукопис *Urbinas* 82, који је вероватно из 12. века и Ватопедски рукопис откривен у 19. веку. Западна Европа је упознала ово дело путем превода који је израдио Јакопо Ангелус 1406. или 1410. године. - Милица Николић, „Ренесанса Птолемејеве Географије“, *Monumenta cartographica Jugoslaviae* II, (Београд: Историјски институт 1979), 67-70; Nikola Radošević, „Pregled istorije kartografije jugoslovenskih zemalja”, u: *Kartografija* (Београд: Војногеографски институт 1974) 703-704; М. Marković, *Razvitak kartografskih upoznavanja...*, 41-45

на Сави Митровица. Интересантно је да Београда нема, као ни Смедерева. Уцртани су и други градови са античким називима и сви су преузети из античке карте за Горњу Мезију. Изузетак представља једино Голубац.¹¹

Врло интересантна је и карта непознатог аутора настала средином 15. века на којој се налази велик део Балканског полуострва. Она не садржи регије западно од Београда и израђена је генерално са великим деформацијама. Речни токови су без назива, произвољно су уцртани и не одговарају природном стању ствари. Дунав је приказан као велика река која се улива у Црно море са бројним рукавцима. На месту Ђердапске клисуре је направљена забелешка која нас упознаје да је тај део савременицима био познат под називом Гвоздена врата и упозорењем да у том делу има много стена у Дунаву које се не могу проћи без водича. Планине су приказане врло пластично често уз коментаре. Приказана су и четири планинска пролаза. Од градова са подручја којим се бави овај рад уцртани су Београд, Смедерево и Голубац. Београд је приказан као велика тврђава са пет кула и заставом на којој је крст. Ознака Смедерева је његов Мали град, а на Голупцу је посебно истакнута Шешир кула. На карти су уцртани Ново Брдо, и вероватно Крушевац и Ниш као и други градови у Влашкој, Бугарској и Ердељу и даље Византији и Турској. Карта је чини се била намењена за неки војни поход будући да белешке на карти показују да је имала итинерерски карактер намењен у те сврхе.¹²

¹¹ Карта обухвата територије на северу јужне обале данашње Енглеске, Шведске и Финске, на западу део Француске, на истоку део Русије, западну обалу Црног мора, Мраморно и део Егејског мора и део западне обале Мале Азије а на југу део француске обале, Апенинског и Балканског полуострва. - М. Николић, *Ренесанса Птолемејеве Географије*, 72-75; Милица Николић, „Србија на географским картама 15. века“, *Историјски часопис* 36 (1989), 178-179; Gerald R. Crone, *Maps and their makers* (London: Hutchinson 1968), 69.

¹² Карта обухвата територију на северу јужни део данашње Румуније, на истоку обалу Балканског полуострва од ушћа Дунава до Дарданела, на југу европску и малоазијску обалу Мраморног мора, Сароски залив и острва Имброс и Самотраку и на западу источни део Србије и Македонију. - М. Николић, *Ренесанса Птолемејеве Географије*, 81-83; Милица Николић, „Карта Балканског полуострва из прве половине 15. века“, *Историјски часопис* 29-30 (1982-1983), 63-74; Гордана Томовић, „Смедерево на картама 15. века“, у зборнику: *Пад српске Деспотовине 1459. године*, (Београд: Српска академија наука и уметности 2011), 354-359; Franz Babinger, *An Italian map of the Balkans, presumably owned by Mehmed II The Conqueror*, *Imago Mundi* VIII (1951), 8-15; Florio Banfi, *Two Italian maps of the Balkan peninsula*, *Imago Mundi* XI (1954), 17-24.

Много више детаља и прецизнију оријентацију доноси Фра Маурова *Il Mappamondo* на којој је радио више од 10 година, а највероватније је завршена 1459. године. Она је врло често оцењена као врхунско дело средњевековне картографије. Иако се ослања на Птоломеја, Фра Мауров начин умногоме одступа од античког, те тако представља прелаз ка ренесансној картографији. Предели који нас овде интересују су представљени на 39. табли фра Маурове карте, заједно са другим деловима Балканског полуострва и делова Европе. Ток Дунава је представљен једном дебљом и једном тањом линијом у правцу запад-исток. Од његових притока приказане су Драва, Сава и Морава. Приказане су и река Дрина, Јужна Морава и Нишава. Србија је исписана великим црвеним, а Срем великим плавим словима. На Дунаву су обележена Гвоздена врата, а од градова на карти су уцртани Сланкамен, Београд, Земун, Смедерево, Ковин, Голубац, а на Сави Митровица. Такође је мноштво градова уцртано у унутрашњости, међу којима се истиче Ново Брдо.¹³ На основу ове карте настала је још једна портолана карта за коју није поуздано утврђен аутор, мада је извесно изашла из фра Маурове радионице. Приказани су Дунав, Сава и Морава као и градови Београд, Смедерево и Голубац. Такође су приказани и остали градови у унутрашњости који су дати и на Фра Мауровој карти.¹⁴

Карта Балканског полуострва Франческа Роселија је израђена у периоду 1476-1484. године. На карти су исписивани називи појединих области и држава, између осталих и Србије, којој су на одређеним местима јасно назначене границе на реци Дрини и између Вардара и Шар-планине. Правац токова река је добро уцртан са уписаним именима. Приказане су реке Дунав, Драва, Сава, Дрина, Колубара, Језава, Морава, и друге реке у унутрашњости. Поред Мораве је стајала напомена да је ту турски султан држао лађе које је реком послао у Дунав. Од планина у регији коју обрађујемо је уцртана Фрушка гора са називом *Desriet mons*. Карта је бо-

¹³ Гавро Шкриванић, „Fra Mauro, Il Mappamondo“, *Monumenta cartographica Jugoslaviae II* (Београд: Историјски институт 1979), 27-30; *Fra Mauro, Il Mappamondo*, ed. T. Gasparirini Lerogase, Venezia 1954; М. Николић, „Србија на географским картама...“, 179.

¹⁴ Giuseppe Garaci, *The Italian cartographers of the Benincasa and Freduci families and so-called Borgiana map of the Vatican Library*, *Imago Mundi X* (1967), 23-45; Г. Томовић, *Смедерево на картама 15. века...*, 353.

гата градовима. На Сави и Дунаву су уписани следећи: Митровица, Шабац (уписан са два имена као Заслон и као Шабац), Земун, Београд (приказан као град са бедемима и три куле), Смедерево (град са две куле и тачно је лоциран на ушћу Језаве у Дунав), Ковин, Голубац (означен као утврђење са три куле и бедемима). У околини су уписани још Жрнов, Сланкамен и Илок.¹⁵

Под утицајем Роселијеве карте настала је карта Угарске и Балканског полуострва коју је израдио Хенрих Мартел 1490. године. На њој је Београд приказан као већи утврђени град на узвишењу, Смедерево као утврђен град са две куле смештен између Дунава и Језаве, док је Голубац приказан са нешто веће две куле од којих једна има круниште.¹⁶

На карти Централне Европе из 1493. године која је познатија под именом Лајденска карта, такође су дате регије које овде обрађујемо. Уцртане су реке Дунав, Сава и Драва са правилним токовима али без имена. Планински ланац се протеже од Алпа на Западу до Црног Мора на истоку. Између река Саве и Драве се такође налазе планине, али без имена. У карти је уписано доста приморских градова, а у унутрашњости се налазе Митровица са деформисаним називом *Макро* које је можда настало због оштећења карте, затим Купиник, Сланкамен, Илок, Београд, Жрнов и Ковин. На Дунаву је уцртан и град *Ремс* који је вероватно Храм, али је уцртан на погрешном месту између Београда и Ковина. Интересантно је да Смедерева нема. Иначе аутор карте се доста ослањао на Николу Кузанског, али даје и неке нове податке.¹⁷

¹⁵ Карта обухвата територије на северу од Драве и Дунава, на западу источну обалу Истре, на југу обалу Јадранског и Јонског мора и на истоку целу обалу Балканског полуострва од Пелопонеза до ушћа Дунава. - М. Николић, *Ренесанса Птолемејеве Географије*, 83-85; М. Николић, „Србија на географским картама...“, 179-180; Г. Томовић, *Смедерево на картама 15. века...*, 359-361; Roberto Almagia, *On the cartographic work of Francesco Rosselli*, *Imago Mundi VIII* (1967), 27-34.

¹⁶ Мартел је од Роселија преузео и поменуто белешку о градњи турских бродова на Морави, али с обзиром да је код Роселија ток Мораве погрешно приказан, те је Западна Морава спојена са реком Ибар, Мартел је у погрешци отишао корак даље и написао да су лађе грађене на Ибру и одатле послате у Дунав. - Г. Томовић, *Смедерево на картама 15. века...*, 361-362.

¹⁷ Карта обухвата територије на северу, јужне обале Енглеске и Шведске, на западу Француску, на истоку западну обалу Црног Мора и на југу обалу Јаданског мора. - М. Николић, *Ренесанса Птолемејеве Географије*, 75-77.

Године 1507. у Риму је штампана Птоlemeјева Географија. Међу новим картама нашла се и *Tabula moderna Polonie, Ungarie, Boemie, germanie, Russie, Lithvanie* коју је израдио Марко Беневентанус. Реке су на овој карти дате прилично шематски и аутор се није трудио превише да следи њихов природни ток. Од река у нашој регији су уцртани Дунав, Драва, Сава, Морава, Тимок, Дрина. Западна Морава и Ибар су спојени као једна река. На Морави такође постоји забелешка о бродовима који су се ту градили. Од градова, уписани су, Шабац, Београд, Жрнов, Купиново, Сланкамен, Илок, Воренс (можда Храм), Ковин.¹⁸

У Птоlemeјевој Географији штампаној у Стразбуру 1513. нашло се 20 нових карата. За нас је интересантна *Tabula moderna Bossniae, Serviae, Graeciae et Sclavoniae*. Карту је израдио Мартин Валдземилер и то је, колико нам је познато, прва штампана карта која у наслову носи назив Србије. Реке су приказане шематски и велики број њих је без имена. Уцртан је Дунав, Сава, Ибар, све три Мораве, Дрина. Поред реке Мораве такође стоји забелешка о лађама. Од градова на Сави и Дунаву су уцртани само Шабац и Београд, а поменућемо и Жрнов јер је уцртан на усамљеној планини ван планинског венца који је истоветан као и на Роселијевој и Мартеловој карти. То је свакако планина Авала. Карта садржи и друге бројне савремене топониме.¹⁹

Најстарија карта Угарске под називом *Tabula Hungariae* је рађена почетком 16. века а штампана је у Инголштату 1528. године. Њу је израдила група аутора окупљених око Лазара Росетуса. Обухвата територију од Беча до Трајановог моста и од Словачке до Босне и дела Србије. Простор јужно од Саве и Дунава оскудева у подацима, а сам ток Дунава је лоше оријентисан, мада је хидрографија пажљиво приказана. Као главна река представљен је Дунав, на њему се налазе аде, а уцртан је и Трајанов мост. Реке у Србији нису приказане, иако су се раније налазиле на картама. Ток

¹⁸ М. Николић, *Ренесанса Птоlemeјеве Географије*, 77-80.

¹⁹ Гавро Шкриванић, „Martin Waldseemüller, *Tabula moderna Bossniae, Serviae, Graeciae et Sclavoniae*”, *Историјски часопис* 19 (1972), 55-64; М. Николић, *Ренесанса Птоlemeјеве Географије*, 85-87; Mirko Mirković, „Rad na proučavanju naše kartografske grade 16. i 17. stoljeća”, *Ljetopis JAZU* 71, (1966), 377-383.

Саве уцртан је са мноштвом притока. Приказано је и велико језеро у Банату код Бечкерека. Планине су унесене врло непрецизно у виду груписаних брежуљака, или кртичњака у низу. Велику вредност карти даје и то што је на њој уцртано око 900 насеља. Утврђени градови су приказани вињетама и њима је посвећена посебна пажња. Београд је приказан као једна од већих тврђава у Угарској са утврђеним Горњим и Доњим градом. Смедерево је, са друге стране, приказано као скоро безначајна тврђава, по вињети мања од Голупца, а у рангу са Ковином и Храмом. Земун је приказан са једном грађевином без бедема. На Сави су приказани Митровица, Шабац, Купиник. Као важна тачка приказан је и Жрнов на Авали. Купиник и Сланкамен су приказани без бедема са једном кулом. На карти се налазе и друге забелешке, на пример пад Смедерева 1439. године и битка код Голупца мада погрешно датована у 1409. годину. Такође су обележене области које су Турци похарали након Мохачке битке, а у доњем делу карте се налази кратак опис Угарске где су наведени и народи који су се смењивали на том простору. Карта је настала пре Мохачке битке, а забелешка о њој је унета касније. Вероватно је карта настала из потребе да се сагледају стратешке могућности зарад одбране од Турака.²⁰

У 16. веку сем модерних карата у разним издањима Птоломејевог дела, већ од почетка се појављују и појединачне карте Европе на којима се налазе простори уз Саву и Дунав.²¹ Они су приказани и на великом броју карата Средње Европе које се такође појављују почетком 16. века.²² Лаза-

²⁰ Јованка Калић, „Најстарија карта Угарске“, *Зборник радова Византолошког института* 24-25 (1986), 423-434; László Irmédi-Molnár, *The earliest known map of Hungary*, *Imago Mundi* 18 (1964), 53; Lajos Stegena, *Maps of Hungary by Lazarus secretarius Hungarian map maker*, Budapest 1971; *Cartographia Hungariae I*, Budapest 1984; Karel Kuchar, „Lazarova mapa, nejstarši mapovy obraz Slovenska“, *Sbornik čehoslovenske společnosti zemepisne* 62 (1957), 88-110.

²¹ Поменута Валдсемилерова карта из 1511. године друго изд. 1520; Целова карта из 1536; Меркаторова карта Европе из 1554. године, друго изд. 1572; Контаринијева из 1564. године.

²² Карта Петра Копа из 1522-1525. године Italia, Illyricum, Epirus, Greta et mare Aegeum; Landtafel des Ungerlands, Polannds, Russen, Littawien, Walachei und Bulgerei у делу *Cosmographia S. Minsteri* из 1544. године; Из опуса Јакопа Гасталдија за ове просторе су важне Карта угарских земаља из 1546. године, Карта Турске из 1555. године, Карта Балканског полуострва из 1560. године; A. Lafreri, *Geografia, tavole moderne di geografia de la maggior parte del mondo di diversi autori*, 1560-1570, за земље од Београда до Црног

русова карта је послужила као полазна основа и другим картографима. Један од њих је био и Волфганг Лациус који је израдио карту Угарске. На њој је, сем територија које су се налазиле у саставу Угарске, приказан и добар део Србије и Босне. Лацијусове карте су у своје време важиле за најбоље карте хабзбуршких земаља.²³

У 17. веку није било неког видног напретка у картографији у односу на претходни период. Карте су рађене на пређашњим основама и биле су садржајније јер су се у њих уносили детаљи до којих се долазило из разних извора. Земље угарске круне представљане су на картама као и у претходном веку. Њих је било доста јер је Угарска због сукоба са Турцима била у центру збивања, међутим, после Лацијусове карте ниједна не доноси ништа ново. Може се издвојити карта Мартина Штира из 1664. јер доноси знатно више детаља. Поменућемо и први атлас Угарске који је изашао у Бечу 1689. године са 40 карата аутора Габријела Хевенешиа.²⁴ Овој епоси припадају и познати картографи Вињола и Коронели. Вињола је сачинио регионалну карту Србије 1689. годинеи њен значај је велики јер спада међу прве регионалне карте ових простора као засебних територијалних јединица. То су уједно и најбоље карте тог времена за ове земље. Вињолина карта даје велики број топонима, око 230, од којих се већина први пут нашла на карти. Они су антички, словенски или турски, често дати у више верзија или чак преведени на италијански. Планине су на карти приказане са великом пажњом у виду осенчених брежуљака. У Подунављу су приказане Авала и побрђе у околини Смедерева са именом Ауреус Монс и бројне друге планине у унутрашњости. Од равница уз Саву и Дунав су приказане Мачва и Годоминско поље. Ток Дунава је нешто деформисан

Мора; Карта Герарда Меркатора из 1589, *Valachia, Servia, Bulgaria, Romania*; Карта Аврама Ортелијуса из 1590 *Pannoniae et Illyrici veteris tabula*; *Carta del paesi Danubiani* из 1560. за земље од Трансилваније и Србије до Баварске и Венеције. - N. Radošević, „Pregled istorije kartografije jugoslovenskih zemalja”, 705-710; M. Marković, *Razvitak kartografskih upoznavanja...*, 56-57, 58-60, 63, 74-76; M. Marković, „Rad na proučavanju naše kartografske građe...” 378-380 И. Синдик, *Старе карте југословенских земаља* 2, 11-12, 16).

²³ Wolfgang Lazius, *Regni Hungarie descriptio vera*, 1556. - M. Marković, *Razvitak kartografskih upoznavanja ...*, 66-67; M. Marković, „Rad na proučavanju naše kartografske građe...” 379.

²⁴ Милица Николић, „Gabriele Hevenesi S. J, Parvus atlas Hungariae sive geographica Hungariae in 40 tabulas divise descriptio, Vienne 1689”, *Историјски часопис* 28 (1981), 185-186.

нарочито у источном делу. На овом поднебљу су приказане још река Сава, Језава, све три Мораве, Тимок, Млава, Дрина, Колубара као и друге реке у унутрашњости. Према карти утврђени градови са посадом у Посавини и Подунављу су били Београд (приказан са бедемима и утврђењима), Смедерево и Шабац. На карти се налазе још и Рам на десној обали Дунава, Голубац, Виминацијум, Жрнов и бројна друга насеља у унутрашњости.²⁵ На Коронелијевој карти *Corso del Danubio da Vienna siu a Nicopoli e Paesi adiacenti* из 1692. која је технички лепо опремљена општа тачност простора је једнаке вредности као и у претходним епохама само је размер крупнији па су и могућности представљања биле повољније. То је била за то време једна од најбољих карата ових простора, а на њу су се ослањали скоро сви тадашњи картографи. На актуелности је изгубила тек средином 18. века када долази до знатног напретка у изради и тачности географских карата. Из овог периода најзначајније су карте које је израдио за пределе дуж Дунава гроф Марсиљи и његова погранична комисија, где се у картографији посебно истакао и Јохан Кристоф Милер.²⁶

Резимирано, резултати истраживања показали су да су подаци на старим картама када је реч о подручју око Саве и Дунава, у данашњем србијанском сектору, прилично неуједначене вредности. Фактички ово подручје је било, што се картографије тиче, *terra incognita* све до друге половине 15. века. Картографске приказе из ранијег периода карактеришу оскудност података са тек покојим елементом или са врло деформисаним материјалом који се односи на токове река, планине, насеља и др. Тек од половине 15. века приметан је напредак. То се нарочито односи на 16. и 17. век када карте постају садржајније и прецизније, обogaћеније подацима које су могли дати путописци и трговци који су се овим подручјем често кретали. Уз то је постојала и потреба за прецизнијим картама због опасности од Турака, која је, с друге стране, знатно отежавала картирање.

²⁵ Милица Николић, „Карта Ђакома Кантелија да Вињоле из 1689. године”, *Историјски часопис* 19 (1972), 101-132.

²⁶ N. Radošević, „Pregled istorije kartografije jugoslovenskih zemalja”, 711-719; M. Marković, *Razvitak kartografskih upoznavanja...*, 88-89, 100-103; M. Marković, „Rad na proučavanju naše kartografske građe...”, 381-382; Jelena Mrgić, „Criss-crossing the Danube with Marsigli”, *Београдски историјски гласник* 2 (2011), 165-172.

Истинску прекретницу у приказивању ових простора на географским картама свакако представља рад грофа Марсиљија из 18. века, са чијим смо поменом завршили нашу анализу.

Библиографија

- Almagia, Roberto, *On the cartographic work of Francesco Rosseli*, *Imago Mundi* VIII (1951), 27-34.
- Babinger, Franz, *An Italian map of the Balkans, presumably owned by Mehmed II The Conqueror*, *Imago Mundi* VIII (1951), 8-15.
- Banfi, Florio, *Two Italian maps of the Balkan peninsula*, *Imago Mundi* XI (1954), 17-34.
- Garaci, Giuseppe, *The Italian cartographers of the Benincasa and Freduci families and so-called Borgia map of the Vatican Library*, *Imago Mundi* X (1967), 23-45.
- Irmédi-Molnár, László, *The earliest known map of Hungary*, *Imago Mundi* 18 (1964), 53-59.
- Калић, Јованка, „Најстарија карта Угарске“, *Зборник радова Византолошког института* 24-25 (1986), 423-435.
- Kuchar, Karel, „Lazarova mapa, nejstarši mapovy obraz Slovenska“, *Sbornik čehoslovenske společnosti zemepisne* 62 (1957), 88-110.
- Crone R. Gerald, *Maps and their makers* (London: Hutchinson 1968).
- Мала енциклопедија Просвета*, књ. 2 (Београд: Просвета, 1986).
- Mirković, Mirko, „Rad na proučavanju naše kartografske građe 16. i 17. stoljeća“, *Ljetopis JAZU* 71, (1966), 377-383.
- Mirković, Mirko, *Razvitak kartografskih upoznavanja današnjih jugoslavenskih zemalja* (Zagreb: Zavod za kartografiju Geodetskog fakulteta Svučilišta 1975).
- Mrgić, Jelena, „Criss-crossing the Danube with Marsigli“, *Београдски историјски гласник* 2 (2011), 165-176.
- Николић, Милица, „Карта Ђакома Кантелија да Вињоле из 1689. године“, *Историјски часопис* 19 (1972), 101-134.
- Николић, Милица, „Ренесанса Птолемејеве Географије“, *Monumenta cartographica Jugoslaviae* II (Београд: Историјски институт 1979), 65-92.

- Николић, Милица, „Gabriele Hevenesi S. J, Parvus atlas Hungariae sive geographica Hungariae in 40 tabelas divise descriptio, Vienne 1689”, *Историјски часопис* 28 (1981), 185-186.
- Николић, Милица, „Карта Балканског полуотрва из прве половине 15. века“, *Историјски часопис* 29-30 (1982-1983), 63-75.
- Николић, Милица, „Србија на географским картама 15. века“, *Историјски часопис* 36 (1989), 177-181.
- Peterac, Miroslav i dr., *Kartografija* (Београд: Војногеографски институт 1974).
- Stegena, Lajos, *Maps of Hungary by Lazarus secretarius Hungarian map maker*, Budapest 1971.
- Синдик, Илија, *Старе карте југословенских земаља 2* (Београд: Географско друштво 1932).
- Стојковски, Борис, „Арапски географ Идриси о Јужној Угарској и Србији“, *Зборник Матице српске за историју* 79-80 (2009), 59-69.
- Томовић, Гордана, „Југословенске земље на средњовековним поморским картама“, *Monumenta cartographica Jugoslaviae II* (Београд: Историјски институт 1979), 33-64.
- Томовић, Гордана, „Смедерево на картама 15. века“, у зборнику: *Паг српске Деспотовине 1459. године* (Београд: Српска академија наука и уметности 2011), 351-362.
- The History of Cartography (Cartography in Prehistoric, Ancient, and Medieval Europe and the Mediterranean)*, ed. John B. Harley, David Woodward, Vol. 1 (Chicago and London: University of Chicago Press 1987).
- Fra Mauro, Il Mappamondo*, ed. T. Gasparirini Leporace, Venezia 1954.
- Harvey, D. A. Paul, *Medieval Maps* (London: British Library 1991).
- Цермановић-Кузмановић, Александрина, „Југословенске земље на Птоломејевој карти“, *Monumenta cartographica Jugoslaviae I* (Београд: Историјски институт 1975), 11-29.
- Шкриванић, Гавро, „Martin Waldseemüller, Tabula moderna Bossniae, Serviae, Graeciae et Slavoniae“, *Историјски часопис* 19 (1972), 55-65.
- Шкриванић, Гавро, „Идрисијеви подаци о југословенским земљама“, *Monumenta cartographica Jugoslaviae II* (Београд: Историјски институт 1979), 11-19.
- Шкриванић, Гавро, „Fra Mauro, Il Mappamondo“, *Monumenta cartographica Jugoslaviae II* (Београд: Историјски институт 1979), 27-32.

Dejana Vasin

Bojan Krunic

POSAVINA AND PODUNAVLJE ON OLD MAPS

Summary: The most important old cartographic projections of areas around the Sava and the Danube, current Serbian sector, were analyzed in this work from the aspect of perceiving general knowledge of a space over a period of time. About twenty maps, starting from Ptolemy's map from the 2nd century to Count Luigi Marsili and Johann Christoph Miller's work from the 18th century, were exposed to analysis. The results of research showed that data on the old maps are quite uneven. The prior period was characterized by scarcity with only a cartographic symbol or with very deformed material referring to the flows of rivers, mountains, settlements, etc. Improvement was noticeable just from the middle of the 15th century. The maps were becoming more content and accurate, enriched by the data that were provided by travel writers, merchants and, no doubt, the various spies who often moved around in this area. This is also indicated by some notes of an itinerary character, probably made for the purpose of exploring the area for the purpose of organizing a military action.

Key words: Posavina, Podunavlje, maps, rivers, cities